

KULTŪRINIS TAPATUMAS IR ATMINTIS

B-5 22 10

Arvydas Každailis 86

Arvydas Každailis. Kieme ant piliakalnio, 1986, ofortas, 21 × 12

Vilniaus miesto istorija Stepono Batoro universiteto absolventų tyrinėjimuose

HENRYKA ILGIEWICZ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

henrika.ilgiewicz@gmail.com

ORCID 0000-0002-4504-5638

Straipsnio tikslas – trumpai apžvelgti Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinio fakulteto absolventų istorikų Vilniaus miesto istorijos tyrinėjimus, paminėti svarbiausius autorius ir jų darbus šia tematika. Pasirinkti Stepono Batoro universiteto absolventų diplominiai darbai, kurie tarpukaryje buvo publikuoti Vilniuje, tokie kaip Marijos Łowmiańskos daktaro darbas apie Vilnių prieš Maskvos kariuomenės invaziją 1655 m., Leonido Żytkowicziaus magistro darbas apie Vilniaus gynybinių sienų nugriovimą, Martos Burbiankos apie Vilniaus vaito pareigybę, Ewos Makowskos-Gulbinowos, Janinos Rodkiewiczównos (Rodkiewicz-Toczyłowskos) ir Helenos Wołczackos (Dziemidowicz-Wałczackos) – apie Vilniaus cechus. Taip pat bus paminėtos svarbiausios istorinių šaltinių publikacijos, kurias rengiant spaudai dalyvavo Stepono Batoro universiteto absolventai Henrykas ir Marija Łowmiańskiai. Rengiant straipsnį remtasi archyvine ir publikuota medžiaga, tarpukaryje išleistais pačių absolventų darbais ir biografiniais darbais apie juos.

Esminiai žodžiai: Vilnius miesto istorija, Vilniaus Stepono Batoro Universiteto absolventai istorikai, Vilniaus cechai, Vilniaus gynybinės sienos, miesto valdžia.

Ivadas

Istorikai Vilniaus Stepono Batoro universitete buvo ruošiami visą jo veiklos laikotarpį nuo 1919 m. spalio mėnesio iki 1939 m. gruodžio 15 dienos. Kiekvienais mokslo metais šiame universitete istoriją studijavo apie 200 visų kursų studentų. Jau pirmaisiais universiteto veiklos metais, nežiūrint į sudėtingą krašto karinę ir politinę padėtį, jo organizatoriams pavyko sukviesti į universiteto katedras žymius lenkų mokslininkus ir patyrusius dėstytojus. Pirmaisiais pačiais sunkiausiais mokslo metais kai kurie iš jų,

pavyzdžiui istorikas Janas Dąbrowskis ir antropologas Julianas Talko-Hryniewiczzius iš Krokuvos, archyvaras ir istorikas Stanisławas Ptaszyckis iš Liublino savo universitetuose paėmė metines atostogas ir atvyko į Vilnių tikslu padėti organizuoti studijų procesą. Po metų jie grįžo į ankstesnes savo darbo vietas.

Buvo ir skaudžių netekčių. 1921 m. mirė kultūros ir švietimo istorikas Ludwikas Janowskis, 1923 m. – naujųjų laikų istorijos profesorius Witoldas Nowodworskis. Juos pakeitė kiti aukštos kvalifikacijos specialistai. Lenkijos istoriją 1921–1939 m.

dėstė Stanisławas Kościakowski, Rytų Europos istoriją 1920–1929 m. – Feliksas Koneczny, po jo – Ludwikas Kolankowski, nuo 1934 m. – Stepono Batoro universiteto absolventas Henrykas Łowmiański. Vidurinių amžių istoriją ir pagalbinius istorijos mokslus 1921–1928 m. dėstė Kazimierz Chodyncki, o, jam išvykus į Poznanės universitetą, šių dalykų dėstymą perėmė Teofilis Emilis Modelskis iš Lvovo universiteto, 1932 m. – Stanisławas Zajączkowski, irgi atvykęs iš Lvovo. Naujųjų amžių istorijos katedrai 1930–1939 m. vadovavo Janusz Iwaszkiewicz, Klasikinės archeologijos katedrai – Rajmundas Gostkowski, Etnografijos ir etnologijos – Cezarija Baudouin de Cortenay-Ehrenkreutzowa, o 1935 m. jai išvykus į Varšuvą – Kazimierz Moszyński iš Krokuvos¹.

Istorijos studijos truko ketverius metus. Kad semestras būtų užskaitytas pakako išklausti 10 valandų paskaitų per savaitę ir dalyvauti 12 seminarų. Egzaminams reikėjo ruoštis pagal paskaitų konspektus ir dalyko literatūrą. Studijos baigėsi išlaikius baigiamuosius egzaminus ir parašius diplominį darbą. Diplominių darbų temas studentai pasirinkdavo pasitarę su dėstytojais, kuriems vadovaujant paskui juos rašydavo. Dažniausiai buvo pasirenkamos temos,

skirtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės poliniams ir kariniams įvykiams, Lietuvos-Lenkijos unijoms, XIX a. sukilimams ir jų dalyviams, įvairioms konfesijoms ir jų tarpusavio santykiams, vienuolijoms, Vilniaus universitetui ir kitoms svarbioms švietimo ir mokslo institucijoms. Vieni absolventai apsiribodavo parašę ir pateikę Humanitarinio fakulteto egzaminų komisijai diplominius darbus mokytojo kvalifikacijai gauti, kiti ryždavosi siekti magistro ar daktaro laipsnio. Šiame straipsnyje bus trumpai apžvelgti Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventų diplominiai darbai, skirti Vilniaus miesto istorijai, kurie buvo publikuoti tarpukario Vilniuje, dėl to prieinami didesniai skaitytojų ratui ir turėję didesnę svarbą mokslinių žinių apie Vilniaus miesto istoriją sklaidai².

Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventų darbai apie Vilniaus miesto istoriją

Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto absolventai istorikai pirmiausia ėmėsi tyrinėti Vilniaus cechų istoriją. Pirmąjį diplominį darbą apie Vilniaus knygrišių cechą 1923 m. apsigynė Ewa Makowska-Gulbinowa. Moksliniu darbu vadovu buvo prof. F. Koneczny³. 1924 m.

1 Kolbuszewski, K., Oko, J. Wydział Humanistyczny USB w latach 1919–1929. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*. Wilno: Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, 1929, p. 159–165; Leval, P. Katedry historii Uniwersytetu Stefana Batorego. *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Wileńskiego*, red. naukowa L. Piechnik, K. Puchalski. Kraków: Wydawnictwo WAM, Księża Jezuici, 1996, p. 56–60.

2 Wykaz tematów rozpraw doktorskich oraz prac magisterskich i nauczycielskich w zakresie historii, przyjętych w latach 1923–1933 przez Komisję Egzaminacyjną Wydziału Humanistycznego USB, zestawił Bogumił Zwolski. *Księga Pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. 1923–1933*. Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1933, p. 368–373.

3 Ten pat, p. 368–373.

E. Makowskos-Gulbinowos sutrumpintas diplominio darbo variantas buvo išspausdintas Vilniaus mokslo bičiulių draugijos žurnale „Ateneum Wileńskie“⁴.

1928 m. kita absolventė Janina Rodkiewiczówna (Rodkiewicz-Toczyłowska) tame pačiame fakultete apgynė diplominį darbą apie knygrišių cechą. 1929 m. jos darbas buvo išleistas „Vilniaus bibliotekėlės“ („Biblioteczka Wileńska“) serijoje⁵.

1931 m. dar viena šio fakulteto absolventė Helena Wołczacka (Dziemidowicz-Wołczacka) apgynė magistro darbą apie Vilniaus stiklius ir jų cechą. 1933 m. jos sutrumpintas darbas buvo išspausdintas Vilniaus Stepono Batoro universiteto studentų istorikų ratelio kolektyvinėje knygoje *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, išleistoje ratelio įkūrimo dešimtmečio proga⁶.

Visi trys paminėti darbai, kaip galima spręsti iš jų turinio, buvo rašomi pagal tam tikrą bendrą planą. Autorės pirmiausia trumpai nušviečia nagrinėjamų cechų istoriją, paskui aptaria cechų narių kategorijas (cechų meistrai, pameistriai, mokiniai), jų teises ir pareigas, cechų valdymą, teisės aktus, reguliuojančius cechų veiklą, santy-

kius su magistratu, religines ir kultūrinės tradicijas, moterų dalyvavimą cechų gyvenime. Visi darbai pagrįsti archyviniais ir publikuotais istoriniais šaltiniais, taip pat moksline literatūra.

Kada Vilniuje buvo įkurtas audėjų cechas, kuri tyrinėjo E. Makowska-Gulbinowa, negalima tiksliai pasakyti dėl šaltinių trūkumo. Žinoma, kad XVI a. Vilniuje buvo net du audėjų cechai. Vienas iš jų vienijo amatininkus, kurie audė gelumbę, kitas – amatininkus, kurie audė drobę. 1697 m. gelumbės audėjai susijungė su kailininkų cechu, o likęs drobės audėjų cechas, nuo to laiko vadintas tiesiog audėjų cechu, egzistavo iki XVIII a. pabaigos, tai yra iki Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo⁷.

Knygrišių cechas Vilniuje buvo įkurtas XVI a. pabaigoje ar XVII a. pradžioje, nors, kaip rašo J. Rodkiewiczówna, knygrišiai atsirado Vilniuje žymiai anksčiau. Pirmieji tuo amatu užsiėminėjo vienuoliai. Vilniuje pasauliečiai knygrišystę pradėjo verstis XVI a., kada, plintant švietimui, išaugo poreikis knygoms. Šaltiniuose minimi knygrišiai dirbė knygynų savininkams, turintiems dvarininkams arba miestiečiams, turintiems privačias bibliotekas. XVII a. knygrišių cechas ne vieną kartą susidūrė su rimtais sunkumais. 1610 m. Vilniaus gaisras ir 1655–1661 m. rusų kariuomenės invazija smarkiai nuniokojo miestą, kuo pasėkoje smuko amatai ir amatininkų organizacijos. Daugėjo nelegaliai dirbančių amatininkų, nemokančių mokesčių ir nesiskaitančių su nustatytomis cechų taisyklėmis. Knygrišių ir kiti cechai turėjo nuolat dėti daug pa-

4 Makowska-Gulbinowa, E. Wileńskie cechy tkackie do r. 1795. Wilno, 1924 (Odbitka z „Ateneum Wileńskiego“ 1924, t. 2, z. 5/6).

5 Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie: Zarys historyczny*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929 (Biblioteczka Wileńska; Nr 1).

6 Wołczacka, H. Rzemiosło szklarskie w Wilnie do końca XVIII wieku. *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*. Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1933, p. 52–68.

7 Makowska-Gulbinowa, E. Wileńskie cechy tkackie..., p. 7–10.

stangų, kad apginti savo padėtį. Kartu jie rūpinosi tobulinti cecho vidinę organizaciją ir kelti knygrištytės lygį. Didelė pažanga buvo padaryta antroje XVII amžiaus pusėje. Tačiau to amžiaus pabaigoje dėl miestą ištikusių naujų nelaimių knygrišių cechąs vėl ėmė nykti ir atsigavo tik XVIII amžiaus antroje pusėje⁸.

Po Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo XVIII a. pabaigoje Vilnius atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje, kas atsiliepė ir amatininkų cechų padėčiai. XIX amžiuje jie virto amatininkų susivienijimais, turinčiais labai ribotą savivaldą. Po 1840 m. Vilniuje įsikūrė ir žydų knygrišių cechąs. 1885 m. abu cechai susijungė į vieną krikščionių-žydų knygrišių cechą. Tačiau jis neilgai gyvavo. 1893 m. Rusijos vidaus reikalų ministro įsakymu visi veikė Vilniuje, Kaune, Gardine ir Balstogėje cechai buvo panaikinti, o jų antspaudai ir dokumentai perduoti gubernijos valdybai⁹.

Stiklių cechąs, buvęs H. Wołczackos tyrinėjimų objektu, įsikūrė tik XVII amžiaus antroje pusėje, nors stiklo pramonė ir prekyba Vilniuje egzistavo daug anksčiau. H. Wołczacka stiklių cecho istorijoje išskiria du laikotarpius. Pirmasis laikotarpis truko nuo jo įkūrimo XVII amžiaus antroje pusėje iki XVIII amžiaus vidurio. Antrasis laikotarpis prasidėjo apie XVIII a. vidurį ir tęsėsi iki XVIII a. pabaigos. Pirmuoju laikotarpiu stiklių cechąs buvo savarankiška organizacija, veikiantį pagal miesto tarybos patvirtintus įstatus. Antruoju laikotarpiu stikliai veikė susijungę su stalių cechą. Paskutinį kartą

stikliai kaip stalių cecho sudedamoji dalis buvo paminėti 1795 metais¹⁰.

Absolvenčių nagrinėtų Vilniaus cechų vidinė organizacija buvo panaši. Kiekviename ceche buvo trijų kategorijų nariai: meistrai, pameistrai ir mokiniai. Meistrai turėjo savas dirbtuves ir laikė pameistrus bei mokinius. Trejus metus mokėsis pas meistrą, mokiny tapdavo pameistriu, o pameistras galėjo tapti meistru įvykdęs šias sąlygas: 1) pateikęs gimimo liudijimą; 2) atlikęs trejų metų kelionę po kitus miestus ir susipažinęs su naujovėmis pasirinktoje profesinėje srityje; 3) įnešęs stojamąjį mokestį; 4) surengęs cecho meistrams vakarienę; 5) atlikęs šedevrą, t. y. bandomąjį darbą¹¹.

Cechams vadovavo valdybos nariai, vadinami vyresniaisiais, išrenkami kiekvienais metais Šv. Mikalojaus dieną. Jeigu vyresnieji gerai rūpinosi cecho reikalais, jie galėjo būti perrinkti kitiems metams. Audėjų cecho valdybą sudarė keturi, nuo XVII a. antrosios pusės, šeši nariai, iš kurių trys turėjo būti katalikai ir trys protestantai. Į knygrišių cecho valdybą buvo renkami trys nariai. Visi su cechu susiję klausimai buvo aptariami ir sprendžiami narių susirinkimuose. Susirinkimai būdavo metiniai, mėnesiniai ir neeiliniai, sušaukiami iškilus skubiam reikalui. Dalyvavimas susitikimuose buvo privalomas. Už nedalyvavimą be svarbios priežastis arba savavališką pasitraukimą iš susirinkimo buvo skiriamos piniginės baudos¹².

8 Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie...*, p. 8–11.

9 Ten pat, p. 12–26.

10 Wołczacka, H. *Rzemiosło szklarskie w Wilnie...*, p. 52–61.

11 Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie...*, p. 19–20.

12 Makowska-Gulbinowa, E. *Wileńskie cechy tkackie...*, p. 7–10; Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie...*, p. 32–38.

Cechai, kaip organizacija, buvo pavaldūs Vilniaus miesto magistratui, kuriam cechų vyresnieji kasmet duodavo rotušėje priesaiką. Nuo 1522 m. magistratas turėjo teisę steigti naujus cechus, tvirtinti jų įstatus ir vėlesnius jų pakeitimus. Jis taip pat turėjo pareigą cechais rūpintis, ginti juos nuo cechams nepriklausančių amatininkų konkurencijos. Magistratas be to buvo aukščiausia instancija, į kurią kreipdavosi cecho nariai, nepatenkinti vyresniųjų sprendimais. Tačiau kartais tarp cechų ir magistrato kildavo konfliktų. Jeigu jų nepavykdavo išspręsti vietoje miestiečiai kreipdavosi į karalių ir jam tarpininkaujant santykiai grįždavo į privilegijomis garantuotas normas. Nemažai problemų kėlė kitos mieste egzistuojančios jurisdikos¹³. Santykiai su svarbesnėmis, tokiomis kaip pilies, vyskupų ir kapitulos, iš esmės buvo normalizuoti, tačiau smulkiosios jurisdikos dažnai elgdavosi priešingai nusistovėjusioms normoms – toleruodavo ar net rėmė nelegalią prekybą ir cechams nepriklausančius amatininkus, suteikdavo

prieglobstį suolininkų teismo nuteistiems asmenims ir panašiai¹⁴.

Sėkminga cechų veikla didžia dalimi priklausė nuo jų turimų lėšų, sukauptų iš mokesčių, įnašų ir baudų, surinktų už įvairių rūšių nusižengimus. Pinigai kartu su svarbiais cecho dokumentais buvo saugomi cecho skrynioje. Buvo panaudojami mokesčiams sumokėti, cecho būtinoms išlaidoms padengti, taip pat atsidūrusiems sunkioje padėtyje nariams padėti. Dalis lėšų buvo skiriama cechų remiamoms bažnyčioms. Audėjų cecho nariai sekmadieniais ir bažnytinių švenčių dienomis rinkdavosi į pamaldas Šv. Marijos Magdalietės bažnyčioje (bažnyčia neišliko iki šių dienų), knygrišių cecho nariai – Bernardinų bažnyčioje, kurioje turėjo savo globėjo Šv. Sebastijono altorių. Toje pačioje bažnyčioje rinkdavosi į pamaldas taip pat stikliai ir staliai. Dalyvavimas pamaldose katalikams buvo privalomas, kitų konfesijų nariai nuo tos pareigos buvo atleidžiami, bet turėjo finansiškai prisidėti prie bažnyčios išlaikymo¹⁵.

Aptariamų darbų autorės taip pat domėjosi moterų vaidmeniu cechų gyvenime. Prieš tai vyravo nuomonė, kad moterys didesnio vaidmens cechų gyvenime nevaidino. Tačiau Makowska-Gulbinowa ir

13 Jurisdika, jurizdika (lot. *juridikus* – teisminis) – feodalizmo laikų miesto žemių arba paties miesto dalis, pavesta valdyti ne magistratui, o kuriam nors feodaliniam savininkui. Lietuvoje jurisdikų atsirado XVI a. įsigalėjus luominei bajorų žemėvaldai. Vilniuje XVI–XVII a. jurisdikų turėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pilininkas, vyskupas, kapitula, stačiatikių metropolitas, vienuolynai. Mažesniuose miestuose jurisdikas turėjo klebonai. 1791 m. Abiejų Tautų Respublikos (Žečpospolitos) seimo įstatymas numatė panaikinti jurisdikas, bet jo vykdymą sutrukdė Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimai. Lietuvos dalyje, prijungtoje prie Rusijos imperijos, jurisdikos išnyko XIX a. pradžioje įvedus Rusijos įstatymus. Žiūrėti: Jurisdika. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5: *Janenka–Kombatantai*, Vilnius: Leidykla „Mokslas“ 1979, p. 143.

14 Makowska-Gulbinowa, E. Wileńskie cechy tkackie..., p. 14–15; Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie...*, p. 49–50.

15 Makowska-Gulbinowa, E.. Wileńskie cechy tkackie..., p. 7–10; Rodkiewiczówna, J. *Cech introligatorski w Wilnie...*, p. 48–49; Wolczacka, H. Rzemiosło szklarskie w Wilnie..., p. 60–61; Plačiau apie Vilniaus amatininkų religines tradicijas žiūrėti: Kaladžinskaitė-Vičkienė, A. XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2024, t. 24, p. 89–113.

kitos diplomantės, atidžiai išnagrinėjusios Vilniaus cechų įstatus bei kitą dokumentaciją, padarė išvadas, kad tokia nuomonė yra nepagrįsta. Moterys cechų gyvenime vaidino reikšmingą vaidmenį. Meistrų žmonos ir dukros dalindavosi su juo darbais dirbtuvėse, dalyvaudavo pamaldose, šventėse, mokėdavo mokesčius. Kai mirdavo meistro žmona, cecho nariai ją laidodavo kaip bet kurį kitą narį. Meistro našlė galėjo pati vadovauti dirbtuvėms, turėti pameistrius ir mokinius.

Svarų indėlį į Vilniaus istorijos pažinimą įnešė Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventės Marijos Łowmiańskiej daktaro darbas *Vilnius prieš 1655 m. Maskvos okupaciją*, parašytas vadovaujant profesoriumi S. Kościłowskiui ir išleistas 1929 m. „Vilniaus bibliotekėlės“ serijoje. 1931 m. už šį darbą Vilniaus Stepono Batoro universitete M. Łowmiańska buvo suteiktas filosofijos daktaro (istorijos) laipsnis¹⁶.

M. Łowmiańska šiame darbe pateikia platų Vilniaus miesto XVII a. viduryje

aprašymą. Pirmame skyriuje, pavadintame „Topografija“, ji aprašo Vilniaus plotą, jį juosiančią sieną, vartus ir gynybinius bokštus¹⁷. XVI a. pradžioje aptvarto 2,9 km ilgio gynybine siena Vilniaus miesto plotas užėmė 0,8 km². Už miesto sienų driekėsi priemiesčiai: Rasų, Sereikiškių, Antakalnio, Užupio, Subačiaus, kurie neturėjo tiksliai nubrėžtų ribų.

Autorė, remdamasi karo inžinieriaus Frydricho Gedkanto 1648 m. sudarytu Vilniaus gynybinės sienos planu ir kitais šaltiniais, aptaria to meto Vilniaus gynybines galimybes. Miesto gynybinė siena buvo gana aukšta ir masyvi. Miesto sienų aukštis vietomis siekė 10–12 metrų. Nuo miesto pusės prie sienų buvo įrengtos platformos pabūklams ir juos aptarnaujantiai įgulai, pačioje sienoje – šaudymo angos. Sienoje buvo devyni vartai: 1. Šv. Marijos Magdalietės arba Šlapieji, 2. Totorių, 3. Vilijos arba Vilniaus, 4. Trakų, 5. Aštrieji arba Medininkų, dabar Aušros, 6. Išganytojo arba Spaso, 7. Rūdninkų, 8. Subačiaus, 9. Bernardinų. Virš sienos kilo trys bokštai. Tačiau ilgą laiką nejaučiant pavojaus nuo išorės prieš visą miesto gynybinę sistemą buvo gerokai apleista.

Vilniaus pilys irgi iki to laiko prarado gynybinį pobūdį. Miesto saugumu susirūpinta XVII a. ketvirtajame dešimtmetyje, išaugus Maskvos ir totorių grėsmei. Gynybinė siena, jos vartai ir bokštai buvo atnaujinti ir sutvirtinti, išorinėje sienos pusėje supilti apsauginiai pylimai, išvalytas ir tikriausiai pagilintas esantys vakarinėje jos pusėje griovys, užpildomas šalia esančių

16 Ocena pracy p. Marii Łowmiańskiej p. t. „Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku” [przez prof. Stanisława Kościłowskiego i prof. Janusza Iwaszkiewicza], LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, l. 5–6; Do Pana Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Podanie Marii Łowmiańskiej, absolwentki USB o dopuszczenie jej do egzaminów doktorskich w zakresie historii, jako przedmiotu głównego i historii sztuki, jako pobocznego, LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, Wilno, 14 marca 1931 roku, l. 112; Protokół z egzaminu doktorskiego p. Marii Łowmiańskiej z historii, jako przedmiotu głównego i historii sztuki, jako pobocznego, dn. 24 czerwca 1931 r., LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, l. 3–4; Dyplom doktora filozofii w zakresie historii, wydany Marii Pelagii Łowmiańskiej z domu Plackowska przez Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno, 30 kwietnia 1932, l. 1.

17 Łowmiańska, M. *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929 (Biblioteczka Wileńska; Nr. 3).

šaltinių vandeniu. Tačiau net ir sustiprinta Vilniaus gynybos sistema pasirodė per silpna ir neatlaikė Maskvos kariuomenės puolimo. 1655 m. miestas buvo užimtas ir per šešerius rusų šeiminkavo metus apiplėštas ir smarkiai nuniokotas¹⁸.

Toliau autorė apžvelgė svarbiausių gatvių ir skersgatvių tinklą. Pagrindinėmis Vilniaus gatvėmis tada buvo Pilies Didžioji, Užupio Didžioji, Rudininkų, Trakų ir Vokiečių. Visos kitos gatvės, dažniausiai buvusios minėtų gatvių atšakomis, atsiradusios be išankstinio plano, sudarė netaisyklingą gatvių ir skersgatvių tinklą. Didžioji dalis gatvių, kurios XVII amžiaus pirmoje pusėje egzistavo tarp miesto sienų, išliko iki šių dienų. Kai kurios mažos gatvelės ir skersgatviai vėliau buvo užstatyti, taip pat atsirado naujų¹⁹.

Atvykstančių į Vilnių keliautojų ir pirklių dėmesį traukė išpūdingi sakraliniai pastatai. XVII a. viduryje Vilniuje buvo 23 katalikų bažnyčios: 1. Katedra su gražia barokine Šv. Kazimiero koplyčia, 2. Šv. Marijos Magdalietės, 3. Šv. Kryžiaus su Bonifratrų vienuolynu, 4. Šv. Jonų, 5. Šv. Trejybės, 6. Šv. Dvasios su dominikonų vienuolynu, 7. Šv. Ignoto su jėzuitų noviciatu, 8. Šv. Kotrynos su benediktinių vienuolynu, 9. Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų su pranciškonų vienuolynu, 10. Šv. Mikalojaus, 11. Visų šventųjų su karmelitų vienuolynu, 12. Šv. Juozapo Sužadėtinio su basųjų karmeličių vienuolynu (neiškilo iki mūsų dienų), 13. Šv. Teresės su basųjų karmelitų vienuolynu, 14. Šv. Kazimiero su jėzuitų profesorių namais, 15. Šv. Arkangelo

Mykolo su bernardinų vienuolynu, 16. Šv. Pranciškaus ir Šv. Bernardo su bernardinų vienuolynu, 17. Šv. Onos, 18. Šv. Jurgio, 19. Šv. Stepono su ligonine, 20. Šv. Pilypo ir Šv. Jokūbo su dominikonų vienuolynu, 21. Šv. Juozapo Nikodemo už Aušros Vartų su ligonine (neiškilo iki šių dienų), 22. Šv. Petro ir Povilo su Laterano reguliarijų kanauninkų vienuolynu ir ligonine, 23. Šv. Baltramiejaus Užupyje su kanauninkų vienuolynu. Dauguma šių šventyklų išliko iki šių dienų, nors kai kurios iš jų vėlesniais amžiais buvo perstatytos²⁰.

Vilniuje XVII a. viduryje taip pat buvo ir kitų konfesijų šventovių. Unitai turėjo septynias bažnyčias: 1. Švenčiausiosios Dievo Motinos, 2. Šv. Spaso (Išganytojo) su ligonine, 3. Šv. Paraskevos Piatnicos, 4. Šv. Nikalojaus, 5. Viešpaties Kristaus prisikėlimo (*Voskresenskaja*), 6. Šv. Jono Krikštytojo, 7. Šv. Trejybės su bazilijonų vienuolynu ir ligonine. Dar dvi unitų bažnyčios buvo tuometiniuose Vilniaus priemiesčiuose – Rasų priemiestyje Šv. Jurgio ir Užupio priemiestyje Šv. Petro. Stačiatikiai tuo metu turėjo Vilniuje vieną Šv. Dvasios cerkvę su vyrų ir moterų vienuolynais bei ligonine²¹, protestantai – dvejus maldos namus (kalvinai už miesto sienų į šiaurę nuo Trakų vartų, o liuteronai Vokiečių gatvėje), judaizmo pasekėjai – sinagogą Žydų gatvėje, musulmonai – mečetę Lukiškėse. Išpūdingai atrodė ir Jėzuitų akademijos (universiteto) pastatai²².

Antras knygos skyrius skirtas Vilniaus miesto gyventojams. Tada Vilnius

18 Ten pat, p. 31–33.

19 Ten pat, p. 34–37.

20 Łowmiańska, M. *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku ...*, p. 47–50.

21 Ten pat, p. 51–53.

22 Ten pat, p. 54–55, 61–65.

turėjo apie 14 tūkstančių gyventojų, iš jų apie 12 tūkstančių krikščionių (katalikų, unitų, stačiatikių, protestantų) ir apie 2 tūkstančius kitų religijų išpažinėjų (žydų, musulmonų). Autorė trumpai nušviečia jų buitį, kultūrinį gyvenimą, tarpusavio santykius. Nemažai dėmesio skiria ūkinei veiklai, amatininkų cechams ir pirklių organizacijoms bei jų vaidmeniui miesto gyvenime. Svarbų vaidmenį miestiečių gyvenime vaidino prekyba. Vilniuje be apribojimų prekiauti galėjo tik vietiniai pirkliai. Į Vilnių atvykstantys pirkliai iš kitų miestų (svečiai, *hospites*) turėjo parduoti savo prekes Vilniaus pirkliams, o tie jas perparduodavo pirkėjams. Patys „svečiai“ atvežtomis prekėmis galėjo prekiauti tik mugių metu. Viena tokia mugė vykdavo per Tris Karalius sausio mėnesį, kita per Žolinę rugpjūtyje. Vilniaus pirkliai turėjo plačius prekybinius ryšius. Iš Liublino, Gniezno, Torunės, Gdanskio ir kitų Lenkijos miestų jie importavo audinius, džiovintus vaisius, kilimus, šalius, metalus ir metalo gaminius, iš Karaliaučiaus – druską, iš Lvovo – vengriškus vynus, iš Maskvos – kailius. Eksportavo į kitas šalis daugiausia linus, kanapes, vašką, lajų, apynius, medų, spiritinius gėrimus, odas, sūdytą mėsą, rugius ir avižas²³.

Vilniuje taip pat vyko intensyvi vidaus prekyba, tenkinanti vietinių gyventojų poreikius. Be pirklių didmenininkų, šioje prekyboje aktyviai dalyvavo pirkliai mažmenininkai ir kaimo gamintojai, aprūpinantys miestą maisto ir namų apyvokos prekėmis. Nėkilnojamojo turto mieste neturintys pirkliai mažmenininkai nuomojo

prekybos vietas privačiuose namuose arba magistratui priklausančiuose patalpose, smulkieji prekeiviai dažniausiai tenkindavosi laikinomis „vietomis“, kur galėjo išdėlioti savo prekes²⁴. Autorė pamini taip pat pirklių organizacijas, tokias kaip įkurtą 1602 m. *Communitatis*, turėjusią ginti pirklių interesus²⁵.

Rašant apie XVII a. ekonominį Vilniaus gyvenimą negalima buvo nepaminti cechų. M. Łowmiańska tuo metu dokumentuose rado informacijos apie auksakalių, kalvių, laikrodininkų, salyklininkų, batsiuvių, siuvėjų, šilko juostų ir šalikų gamintojų, audėjų, kepurininkų, balnių, mūrininkų, stalių, dailidžių, skardininkų, kailininkų, mėsinių, druskių, žvejų, knygrišių cechus. Pagal vakarietiškus modelius organizuoti cechai Vilniuje savo veiklą plėtojo dviem kryptimis: viduje siekė reguliuoti ir tobulinti gamybą, išorėje – ginti cechų narių teises nuo cechams nepriklausančių amatininkų konkurencijos. Autorė trumpai charakterizuoja cechų valdymą, narių kategorijas, jų teises ir pareigas, religines ir socialines tradicijas, cechų narių dalyvavimą miesto gynyboje²⁶.

Trečiame knygos skyriuje autorė rašo apie Vilniaus miesto savivaldos organus, miestiečių prievoles, miesto finansus, jų šaltinius ir panaudojimą. Vilnių, kaip ir kitus miestus turinčius Magdeburgo teises (Vilniui Magdeburgo teisę 1387 m. suteikė Jogaila krikšto priėmimo proga), valdė magistratas, t. y. vaitas ir miesto taryba. Vaitą, aukščiausią miesto pareigūną,

²⁴ Ten pat, p. 124–125.

²⁵ Ten pat, p. 126–132.

²⁶ Ten pat, p. 127–131.

²³ Ten pat, p. 118–123.

skirdavo karalius iš sau patikimų asmenų, nuo 1610 m. – iš keturių magistrato pateiktų kandidatų. Vaitas pirmininkavo suolininkų teismui – pagrindinei savivaldybių teisminei institucijai, nagrinėjusiai svarbesnes baudžiamąsias ir civilines bylas, pats priimdavo nuosprendžius mažiau svarbiose bylose. Miesto tarybą sudarė 12 burmistrų ir 24 tarybos nariai, kurie buvo renkami iš miesto patricijų arba aukštąjį išsilavinimą turinčių piliečių. Miesto taryba rūpinosi miesto infrastruktūra, priešgaisrine apsauga, miestiečių kariniu parengimu, reguliavo miesto prekybą ir pramonę, prižiūrėjo cechų ir pirklių organizacijų veiklą, tvirtino naujus cechų įstatus arba pakeitimus senuose. Du burmistrai ir keturi tarybos nariai kasmet pasikeisdami ėjo pareigas rotušėje. Jiems talkino keturi raštininkai ir 11 prisiekusių tarnautojų, kurie rinko mokesčius. Tvarką mieste užtikrino 24 magistrato išlaikomi ginkluoti sargybiniai. Laikui bėgant sargybinių skaičius buvo sumažintas iki 12. Neramiais laikais jiems talkino ir kiti miestiečiai, kurie pasikeisdami budėjo naktį. Per epidemiją, kai miestą apleisdavo daug gyventojų, buvo organizuojama speciali sustiprinta sargyba, privalanti dieną ir naktį budėti ištuštėjusiam mieste, kad būtų išvengta apleisto turto grobstymo ir užtikrintas negalinčių išvykti miestiečių saugumas²⁷.

Vilniaus miestiečiai taip pat privalėjo:

1. Aprūpinti nakvyne atvykusius į miestą karaliaus dvariškius ir tribunolo deputatus,
2. Suteikti per karą mieste dislokuotiems kariams apgyvendinimą ir maitinimą,
3. Per karą duoti šalies gynybai nustatytą

27 Ten pat, p. 135–143.

karių skaičių, 4. Mokėti seimo priimtus mokesčius valstybės reikmėms²⁸.

Miesto finansams tvarkyti buvo paskirti keturi tvarkytojai – du atstovaujantys magistratą ir du pirklių organizaciją *Communitatis*. Pinigai buvo laikomi rakinamoje keturiomis spynomis skrynioje, kurios raktus saugojo po vieną keturi prižiūrėtojai. Skrynia ir kontrolinės svarstyklės buvo saugomi rakinamoje kameroje rotušėje. Nuo 1647 m. atsirado atskira skrynia (*aerarii publici*), kurioje buvo kaupiami pinigai, skirti gaisro, epidemijų ar kitokių nelaimių sukeltiems nuostoliams padengti²⁹.

Vilniaus gynybinių sienų klausimu taip pat rašė Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventas Henrykas Łowmiańskis. 1925 m. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos žurnale „Ateneum Wileńskie“ pasirodė jo straipsnis *Suklastotas Vilniaus gynybinių sienų statybos aprašymas*. H. Łowmiańskis šiame straipsnyje išnagrinėjo 1848 m. žurnale „Atheneum“³⁰ išspausdintą Teodoro Narbuto neva atrastą dokumentą apie Vilniaus sienų statybą kunigaikščio Vytauto

28 Ten pat, p. 143–146.

29 Ten pat, p. 146–184.

30 *Athenaeum* – istorijos, filosofijos, literatūros, meno ir kritikos žurnalas, leistas 1841–1851 m. Vilniuje lenkų kalba. Ėjo kartą per du mėnesius. Spausdino T. Gliuksbergo spaustuvė, nuo 1849 m. – J. Zavadskio spaustuvė Vilniuje. Išėjo 66 tomai. Publikavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XII–XVII a. archyvų dokumentus, nagrinėjo Lietuvos didikų Chodkevičių giminės istoriją, paskelbė straipsnių apie Lietuvos metraščius, Lietuvos suteiktas teises totoriams 1568 m., išspausdino L. A. Jucevičiaus „Žemaitijos prisiminimus“, J. I. Kraševskio straipsnį apie P. Smuglevičiaus kūrybą ir kitus raštus. Skelbtos apžvalgos, recenzijos, prisiminimai. Prieiga per internetą: <https://www.literatura.lt/enciklopedija/a/atheneum/>. [Žiūrėta: 2024 04 05].

laikais. Łowmiański argumentuotai įrodė, kad Narbuto pateiktas dokumentas iš tikrųjų yra klastotė. Vilniaus gynybinė siena su bokštais ir vartais buvo pastatyta tikrai XVI a. pradžioje³¹.

1933 m. „Vilniaus bibliotekėlės“ buvo išleista dar viena svarbi šiai temai knyga – Stepono Batoro universiteto absolvento Leonido Žytkowicziaus magistro darbas *Vilniaus gynybinių sienų nugriovimas 1799–1805 metais*³². Pirmame knygutės skyriuje jis, kaip ir M. Łowmiańska, trumpai charakterizuoja 1503–1522 m. pastatytą Vilniaus miesto sienų, bokštų ir vartų gynybines savybes. Lyginant su kitais to meto Europos miestais, Vilniaus sienos neatrodė įspūdingai, tačiau, Žytkowicziaus nuomone, miesto gynybines galimybes didino gera jo padėtis tarp dvejų upių – Nėries ir Vilnelės³³.

Antrame skyriuje Žytkowiczius, remdamasis dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus (Franciszek Smuglewicz) akvarelėmis ir kitais šaltiniais, išsamiai aprašo Vilniaus gynybinių sienų, bokštų ir vartų būklę XVIII–XIX amžių sandūroje. Miesto siena, jos bokštai ir vartai tuo metu jau buvo gero-kai apirę. Be Medininkų vartų, gerai išlikusių dėka įrengtos virš jų koplyčios, pakankamai neblogoje būklėje buvo Subačiaus, Trakų, Vilijos vartai ir Apvalusis bokštas³⁴.

Trečiame skyriuje aprašomas Vilniaus gynybinių sienų, jų vartų ir bokštų nu-

griovimas. Pirmasis apie jų nugriovimą prabilo Vilniaus gubernatorius Johanas Fryzelis. 1799 m. jis kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių Borisą O'Brieną de Lascy prašydamas leisti nugriauti Vilnių supančias sienas, nes jos darko miesto vaizdą ir trukdo patekti į miestą gynam orui. Generalgubernatorius savo ruožtu kreipėsi į Peterburgą. 1799 m. rugsėjo 10 d. buvo gautas Rusijos imperatoriaus Pavlo I leidimas sienas nugriauti. Iki 1805 m. gynybinė Vilniaus siena, jos bokštai ir vartai buvo išgriauti. Liko vien Medininkų arba Aušros vartai. Baigdamas savo svarstymus, Žytkowiczius atkreipia dėmesį į tai, jog magistrato nariai, kurie formaliai buvo miesto šeimininkais, neprieštaravo griovimui ir nesiekė išsaugoti geriausiai išlikusių šio istorinio paminklo objektų: bokštų ar vartų. Istoriko nuomone, tada apskritai nebuvo tokių objektų istorinės ir architektūrinės vertės supratimo ir daugelio miestų gynybinės sienos buvo nugriautos. Vilnius anaip tol nebuvo išimtis³⁵.

Balieka pridurti, kad šis Žytkowicziaus darbas 1984 m. buvo išverstas į lietuvių kalbą ir išleistas Jungtinėse Amerikos Valstijose³⁶.

Dar viena Stepono Batoro universiteto studentė ir doktorantė Marta Burbianka tyrinėjo Vilniaus miesto vaitų pareigybę. 1931 m. ji apgynė magistro darbą apie Vilniaus miesto vaitų skyrimą ir jų materialų aprūpinimą XV–XVIII a., 1933 metais – daktaro darbą „Augustino Rotundo veikla Vilniaus vaito pareigose“. Sutrumpintas

31 Łowmiański, H. Sfałszowany opis obwarowania m.

Wilna. *Ateneum Wileńskie*, 1925, t. 3, z. 9, p. 82–94.

32 Żytkowicz, L. *Zburzenie murów obronnych Wilna (1799–1805)*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1933 (Biblioteczka Wileńska; Nr. 5).

33 Ten pat, p. 8–18.

34 Ten pat, p. 19–25.

35 Ten pat, p. 26–37.

36 Żytkowicz, L. *Gynybinių Vilniaus sienų nugriovimas (1799–1805)*, vertė Marijus Blynas. [Brooklyn]: Kęstučio Jeronimo Butkaus fondas, 1984.

jos magistro darbas, pavadintas *Vilniaus vaitų paskyrimas iki XVII amžiaus vidurio*, buvo išspausdintas kolektyvinėje knygoje, išleistoje 1933 m. Stepono Batoro universiteto studentų istorikų ratelio dešimtmečio proga. Šiame darbe M. Burbianka, remdamasi archyviniais šaltiniais ir kitų autorių darbais, teigė, jog XV–XVI a. Vilniaus miesto vaitus paskirdavo karalius iš patikimų jam asmenų tarpo, nebūtinai iš Vilniaus miestiečių. Nors vaitai buvo skiriami iki gyvos galvos, tačiau galėjo būti atšaukti, jeigu blogai vykdė savo pareigas. 1610 m. Vilniaus miestiečiai gavo karaliaus privilegiją, leidžiančią jiems iškelti keturis kandidatus į atsilaisvinusį vaito postą, iš kurių vieną karalius patvirtindavo Vilniaus vaito pareigoms. Vilniečiai šią privilegiją didžiai vertino ir protestavo, jeigu buvo bandyta ją ignoruoti³⁷.

Šaltinių publikacijos

Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventai taip pat dalyvavo parengiant spaudai istorinius šaltinius. Pavyzdžiui 1930 m. žurnale „Ateneum Wileńskie“ buvo paskelbti M. Łowmiańska atrinkti archyvuose ir parengti spaudai dokumentai apie Vilniaus miestiečių namus, kuriuose 1588–1712 metais buvo saugomos Lietuvos Metrikos kopijos. Įvade Łowmiańska rašo, kad 1594 m. esančios Žemutinėje pilyje Lietuvos Metrikos knygos Lietuvos Di-

džiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos paliepimu buvo naujai perrašytos. Senos originalios knygos ir toliau liko Žemutinėje pilyje, o naujai perrašytos atiduotos saugoti pasirinktuose miestiečių mūriniuose namuose, kur su jų tūriniu galėjo susipažinti suinteresuoti asmenys. Łowmiańska nustatė keturis tokius namus, vieno iš jų savininkais buvo Jokūbas Jablko ir Jokūbas Moro, antro – Janas Kluczata, trečio – Jerzy Lang, ketvirto – Grzegorz Kolzanowski³⁸.

Namų savininkai už Metrikos saugojimą jokio atlygio negaudavo, bet buvo atleidžiami nuo prievolės apgyvendinti savo namuose atvykstančius į Vilnių pareigūnus. Tačiau pasitaikydavo atvejų, kai į miestą atvykę pareigūnai to draudimo nepaisydavo. Pavyzdžiui, 1640 m. atvykęs iš Bresto, Aleksandras Szuyskis neteisėtai apsistojo Kluczatos namuose, už ką šeimininkas padavė jį į teismą. Teismas pripažino Szuyskį kaltu dėl nustatytos tvarkos pažeidimo ir priteisė jam namo šeimininkui sumokėti 500 lenkiškų auksinų bei padengti visas teismo išlaidas. Be to, siekdamas užkirsti kelią tokiems ekscesams ateityje, teismas priėmė sprendimą, kad tas, kas nepaisydamas draudimo apsistos namuose, kur saugomos Lietuvos metrikos knygos, turės sumokėti 1000 lenkiškų auksinų baudą³⁹.

Toliau paskelbta 14 dokumentų, kurių dalį sudaro Lenkijos karalių Žygimanto III (dokumento Nr. 1, 2) ir Vladislovo IV (Nr. 3, 4, 5) raštai, atleidžiantys Vilniaus namų, kuriuose saugomos Lietuvos Me-

37 Burbianka, M. Sprawa obsady urzędu wójtowskiego w Wilnie do połowy XVII wieku. *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*. Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1933, p. 14–31.

38 Łowmiańska, M. Dokumenty do historii kamienic, przeznaczonych na chowanie metryki W.X.L. (1588–1712). *Ateneum Wileńskie*, 1930, t. 7, p. 293–295.

39 Ten pat, p. 296.

trikos knygos, savininkus nuo prievolės laikinai apgyvendinti atvykstančius į Vilnių valstybės pareigūnus, taip pat karaliaus Jono Kazimiero (Nr. 7, 8, 9), Jono III Sobieskio (Nr. 11, 12), Augusto II (Nr. 13) išduoti dokumentai, patvirtinantys anksčiau monarchų suteiktas privilegijas. Likę trys dokumentai (Nr. 6, 10, 14) yra susiję su teisminėmis bylomis, iškeltomis prieš asmenys, kurie pažeisdavo draudimą apsistoti namuose, kur buvo saugoma Lietuvos Metrika⁴⁰.

Tuo pat metu M. Łowmiańska kartu su kolegomis rinko dokumentus planuotam archyvinį šaltinių, susijusių su Vilniaus istorija nuo seniausių laikų iki 1795 metų, rinkiniui. Jį išleisti ėmėsi Vilniaus mokslo bičiulių draugija. 1928 m. Nacionalinis kultūros fondas prie Lenkijos Ministrų Tarybos išskyrė šiam reikalui 40 tūkst. zlotų, buvo sudaryta istorikų grupė, vadovaujama H. Łowmiańskiego, kurie ieškojo reikiamų dokumentų Vilniaus ir kitų miestų archyvuose⁴¹. Iki II Pasaulinio karo spėta atiduoti spausdinti Henryko ir Marijos Łowmiańskichų bei S. Kościałkowskio sudarytą šaltinių rinkinį *Vilniaus cechų aktai*. Jame buvo surinkti įvairūs 1495–1795 m. dokumentai: cechų įstatai, privilegijų raštai, cechų vyresniųjų susirašinėjimas su kitais cechais, jų prašymai (peticijos) valdovams, Vilniaus vyskupams bei kapitulai, teismų aktai, atleidimai nuo mokesčių, cecho meistrų testamentai ir kiti panašūs dokumentai. Dauguma dokumentų surašyti lenkų kalba,

bet yra ir lotynų, senąja rusų ir vokiečių kalbomis⁴².

Kilus II Pasauliniam karui, leidinys buvo spaustuvėje. Iš planuojamų dviejų tomų iki to laiko spėta išspausdinti pirmąjį tomą ir antrojo tomo dalį. Sunkiomis karo ir okupacijų sąlygomis nebuvo galimybių šio leidimo pabaigti. Didesnė dalis tiražo šio leidimo pradingo. Keliose Lietuvos ir Lenkijos bibliotekose išliko nedaug egzempliorių – neįrištų, be viršelių, titulinio lapo, pratarinės bei rodyklių. 2006 m. Poznanės Adomo Mickevičiaus vardo universiteto istorikai, suprasdami šio leidinio svarbą moksliniams tyrinėjimams, išleido jį pakartotinai. Aktų fotokopijos buvo padarytos iš Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto Istorijos instituto bibliotekoje esančio egzemplioriaus. Prakalbą parašė ir rodykles sudarė žinomas Lietuvos istorijos tyrinėtojas prof. Janas Jurkiewiczzius⁴³.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima pažymėti, jog per dvidešimt Vilniaus Stepono Batoro universiteto veiklos metų jame paruošti jauni istorikai įnešė svarų indėlį į Vilniaus miesto istorijos tyrinėjimą. Visų pirma reikia paminėti publikuotus tarpukario Vilniuje M. Łowmiańskos daktaro darbą apie Vilnių prieš Maskvos kariuomenės invaziją 1655 m., L. Żytkowicziaus magistro darbą

40 Ten pat, p. 297–311.

41 *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za lata 1929–1930*. Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1931, p. 44.

42 *Akty cechów wileńskich*, cz. 1–2, oprac. H. Łowmiański, M. Łowmiańska, S. Kościałkowski. Wilno, 1939.

43 *Akty cechów wileńskich 1495–1795*, zebrał i przygotował do druku H. Łowmiański, przy współudziale M. Łowmiańskiej i S. Kościałkowskiego. Przedmową i składowymi opatrzył J. Jurkiewicz. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.

apie Vilniaus gynybinių sienų nugriovimą, M. Burbiankos – apie Vilniaus vaito pareigybę, E. Makowskos-Gulbinowos, J. Rodkiewiczównos (Rodkiewicz-Toczyłowska) ir H. Wołczackos (Dziemidowicz-Wałczackos) – apie Vilniaus cechus. Henrykas ir Marija Łowmiańskiai taip pat dalyvavo sudarant istorinių šaltinių rinkinį *Vilniaus cechų aktai*. Sėkmingai pradėtus Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventų tyrinėjimus nutraukė Antrasis pasaulinis karas. Tie iš jų, kurie pergyveno karą ir okupacijas, po karo pasikeitus valstybių sienoms išvyko į Lenkiją. H. Łowmiańskis tęsė mokslinį ir pedagoginį darbą Adomo Mickevičiaus vardo universitete Poznanėje, L. Żytkowiczius – Mikalojaus Koperniko vardo universitete Torunėje. M. Burbianka – Wrocławo universitete ir Wrocławo

universiteto bibliotekoje. Visi jie dalyvavo mokslinių draugijų ir kitų visuomeninių organizacijų veikloje, spausdino mokslinius darbus, tačiau atskirti ilgą laiką nuo Vilniaus archyvų, turėjo pakeisti tyrinėjimų objektą. Kiti, pavyzdžiui M. Łowmiańska, E. Makowska-Gulbinowa atsisakė istorinių tyrinėjimų ir pasišventė pedagoginiam darbui⁴⁴.

44 Profesor Henryk Łowmiański. *Życie i dzieło: Materiały z sesji naukowej poświęconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczzonego* (Poznań 7–8 X 1994 r.), red. A. Kijas, K. Pietkiewicz, Poznań: VIS Wydawnictwo, 1995; Alexandrowicz, S. Profesor Leonid Żytkowicz (17 lipca 1910 – 4 grudnia 1991). *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, 1994, t. 6, p. 3–10; Juchniewicz, T. Z Wilna do Wrocławia. Śladami Profesora Marty Burbianki. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, 2020, t. 20, p. 331–340; Śnieżko, A. Ewa Makowska-Gulbinowa, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław w in., 1960, t. 9/1, z. 40, p. 141.

Literatūra ir šaltiniai

Akty cechów wileńskich 1495–1795, zebrał i przygotował do druku H. Łowmiański, przy współudziale M. Łowmiańskiej i S. Kościalkowskiego. Przedmowę i skorowidzami opatrzyl J. Jurkiewicz. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.

Akty cechów wileńskich, cz. 1–2, oprac. H. Łowmiański, M. Łowmiańska, S. Kościalkowski. Wilno, 1939.

Alexandrowicz, Stanisław. Profesor Leonid Żytkowicz (17 lipca 1910 – 4 grudnia 1991). *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia*

Historica, 1994, t. 6, p. 3–10.

Athenaeum, <https://www.literatura.lt/enciklopedija/a/athenaeum/>. [Žiūrėta: 2024 04 05].

Burbianka, Marta. Sprawa obsady urzędu wójtowskiego w Wilnie do połowy XVII wieku. *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batoro w Wilnie 1923–1933*. Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batoro w Wilnie, 1933, p. 14–31.

Dyplom doktora filozofii w zakresie historii, wydany Marii Pelagii Łowmiańskiej z domu Plackowska przez Radę

Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batoro w Wilnie, Wilno, 30 kwietnia 1932, LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, l. 1.

Do Pana Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batoro w Wilnie. Podanie Marii Łowmiańskiej, absolwentki USB o dopuszczenie jej do egzaminów doktorskich w zakresie historii, jako przedmiotu głównego i historii sztuki, jako pobocznego, LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, Wilno, 14 marca 1931 roku, l. 112.

Juchniewicz, Tadeusz. Z Wilna do Wrocławia. Śladami Profesora Marty Burbianki. *Rocznik Sto-*

warzyszenia Naukowców Polaków Litwy, 2020, t. 20, p. 331–340. Jurisdika. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5: *Janėna–Kombantai*, Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979, p. 143.

Kaladžinskaitė-Vičkienė, Auksė. XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2024, t. 24, p. 89–113.

Kolbuszewski, Kazimierz, Oko, Jan. Wydział Humanistyczny USB w latach 1919–1929. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*. Wilno:

- Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, 1929, p. 159–165.
- Leval, Paweł. Katedry historii Uniwersytetu Stefana Batorego. *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. naukowa L. Piechnik, K. Puchalski, Kraków: Wydawnictwo WAM, Księża Jezuici, 1996, p. 56–60.
- Łowmiańska, Maria. Dokumenty do historii kamienic, przeznaczonych na chowanie metryki W.X.L. (1588–1712). *Ateneum Wileńskie*, 1930, t. 7, p. 293–295.
- Łowmiańska, Maria. *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929 (Biblioteczka Wileńska; Nr. 3).
- Łowmiański, Henryk. Sfałszowany opis obwarowania m. Wilna. *Ateneum Wileńskie*, 1925, t. 3, z. 9, p. 82–94.
- Makowska-Gulbinowa, Ewa. Wileńskie cechy tkackie do r. 1795. Wilno, 1924 (Odbitka z *Ateneum Wileńskiego*, 1924, t. 2, z. 5/6).
- Ocena pracy p. Marii Łowmiańskiej p. t. „Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku” [przez prof. Stanisława Kościalkowskiego i prof. Janusza Iwaszkiewicza], LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, l. 5–6.
- Profesor Henryk Łowmiański. *Życie i dzieło: Materiały z sesji naukowej poświęconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczzonego (Poznań 7–8 X 1994 r.)*, red. A. Kijas, K. Pietkiewicz, Poznań: VIS Wydawnictwo, 1995.
- Protokół z egzaminu doktorskiego p. Marii Łowmiańskiej z historii, jako przedmiotu głównego i historii sztuki, jako pobocznego, dn. 24 czerwca 1931 r., LCVA, f. 175, ap. 5(IVB), b. 122, l. 3–4.
- Rodkiewiczówna, Janina. *Cech introligatorski w Wilnie: Zarys historyczny*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929 (Biblioteczka Wileńska; Nr. 1).
- Śnieżko, Aleksander. Ewa Makowska-Gulbinowa. *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in., 1960, t. 9/1, z. 40, p. 141.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za lata 1929–1930*. Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1931.
- Wykaz tematów rozpraw doktorskich oraz prac magisterskich i nauczycielskich w zakresie historii, przyjętych w latach 1923–1933 przez Komisję Egzaminacyjną Wydziału Humanistycznego USB, zestawił Bogumił Zwolski. *Księga Pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. 1923–1933*. Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1933, p. 368–373.
- Wółczacka, Helena. Rzemiosło szklarskie w Wilnie do końca XVIII wieku. *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno: Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1933, p. 52–68.
- Żytkowicz, Leonid. *Gynybinų Vilniaus sienų nugriovimas (1799–1805)*, vertė Marijus Blynas. [Brooklyn]: Kęstučio Jeronimo Butkaus fondas, 1984.
- Żytkowicz, Leonid. *Zburzenie murów obronnych Wilna (1799–1805)*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1933 (Biblioteczka Wileńska; Nr. 5).